

УДК 376.1

Л. К. Смовська
магістрант спеціальності
Спеціальна освіта
(Логопедія. Спеціальна психологія)

К. О. Зелінська-Любченко
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри логопедії
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ПОРУШЕННЯ ЧИТАННЯ

У статті висвітлені теоретичні засади проблеми порушення читання за даними науково-методичної літератури. Визначені механізми та етапи формування навички читання, виокремлено необхідні передумови повноцінності цього процесу. Представлені підходи до розуміння терміну «дислексія» та сучасне визначення цього порушення.

В статье рассмотрены теоретические основы проблемы нарушения чтения на основе анализа научно-методической литературы. Определены механизмы и этапы формирования навыка чтения, изложены необходимые предпосылки для полноценности этого процесса. Представлены подходы к пониманию термина «дислексия» и современное определение этого нарушения.

The article presents the theoretical foundations of the problem of violation of reading according to the scientific literature. Defined mechanisms and stages of the formation of skills of reading, outlined the necessary prerequisites for the usefulness of the process. The presented approaches to the understanding of the term «dyslexia» and the modern definition of this violation.

Ключові слова: писемне мовлення, навичка читання, порушення читання, дислексія.

Ключевые слова: письменная речь, навик чтения, нарушение чтения, дислексия.

Keywords: writing, skills of reading, violation of reading, dyslexia.

Постановка проблеми. Можливість отримувати нову інформацію та використовувати її для свого розвитку є важливим надбанням людства і пов'язано з виникненням писемності. Писемне мовлення стало визначальним чинником у розвитку мистецтва, науки, техніки та прогресу людства у цілому.

У наш час опанування дитиною писемним мовленням є важливою передумовою її успішного навчання та

всестороннього розвитку. Порушення читання і письма є однією з найбільш частих проблем шкільного навчання. Раннє виявлення, профілактика та корекція порушення читання як одного з видів писемного мовлення є одним із найбільш актуальних завдань у теорії та практиці логопедії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній логопедії наукове підґрунтя проблеми порушення писемного мовлення у цілому та порушення читання зокрема, закладено фундаментальними роботами провідних радянських дослідників: Б. Ананьєва, Л. Виготського, Л. Волкової, Т. Єгорова, Р. Лалаєвої, Р. Левіної, О. Лурії, С. Мнухіна, Р. Ткачова, М. Хватцева, Д. Ельконіна та ін.

Більш пізні (Г. Каше, О. Корнєв, Л. Спірова, Т. Філічева, Г. Чіркава та ін.) та сучасні наукові дослідження (Е. Данілавічюте, В. Ільяна, М. Русецька, Н. Савінова, В. Тарасун та ін.) розкривають питання особливостей виявлення, профілактики та корекції порушень читання у дітей з порушеннями мовленнєвого та психофізичного розвитку (ЗПР, РВ, ДЦП тощо) з метою розроблення науково-методичного забезпечення навчання означеної категорії дітей. Проте, не зважаючи на наявні на сьогодні наукові здобутки та практичний досвід, проблема попередження та корекції порушення читання у багатьох аспектах залишається остаточно не вирішеною.

Мета статті – дослідити та висвітлити теоретичні засади проблеми порушення читання в науково-методичній літературі.

Виклад основного матеріалу досліджень. Писемне мовлення є візуальною формою існування усного мовлення. У писемному мовленні моделюються, позначаються певними графічними символами звукова структура слів усного мовлення, а часова послідовність звуків переводиться в просторову послідовність графічних зображень (букв).

За своїм механізмом, читання – це складний психофізіологічний процес, в основу якого покладено аналітико-синтетичну діяльність головного мозку у процесі складної взаємодії зорового,

мовленнєвослухового та мовленнєворухового аналізаторів, а також зв'язків першої та другої сигнальних систем [1, с. 106].

Читання, як один з видів писемного мовлення, являє собою філогенетично і онтогенетичне більш пізнє та складніше утворення, ніж усне мовлення. Читання формується на базі усного мовлення і являє собою більш високий етап мовленнєвого розвитку дитини.

- ✓ За визначенням Д. Ельконіна [8, с. 39], процес читання відбувається шляхом проходження наступних послідовних аналітико-синтетичних процесів:
- ✓ зорового сприйняття (співвіднесення наявних уявлень про зоровий образ мовленнєвої одиниці (букви, складу, слова, словосполучення, речення) з побаченим);
- ✓ прочитування (співвіднесення зорових образів мовленнєвої одиниці з її слухомовленнєворуховим образом);
- ✓ розуміння прочитаного (співвіднесення зорового образу мовленнєвої одиниці з її значенням).

У дітей опанування навичкою читання, як і формування будь-якої навички, відбувається у процесі тривалої, цілеспрямованої, систематичної та спеціально організованої діяльності, тобто шляхом навчання. Навичка читання у дітей формується повільно та поступово, відбувається складний процес оволодіння читанням.

З психологічної точки зору, у процесі свого становлення навичка читання проходить наступні послідовні етапи [2, с. 31]:

- ✓ опанування звуко-буквенними позначеннями;
- ✓ аналітичне читання, на якому одиницею читання виступає буква-склад і розуміння прочитаного відстає від вимовляння (поскладове читання);
- ✓ становлення синтетичних прийомів читання, на якому одиницею читання виступає слово, а розуміння прочитаного наближається до вимовляння;
- ✓ синтетичне (автоматизоване) читання, на якому одиницею читання виступає словосполучення, речення, а розуміння прочитаного випереджає вимовляння.

Аналіз лінгвістичних, психологічних, нейрофізіологічних та педагогічних досліджень дають можливість виокремити передумови повноцінного формування навички читання (вміння, операції якими повинна опанувати дитина) [3, 5, 6]:

- ✓ сформованість фонематичного сприйняття (впізнавання та розрізнення звуків мовлення);
- ✓ сформованість фонематичного аналізу (можливість виокремлювати або поєднувати окремі мовленнєві звуки у слова);
- ✓ сформованість зорового аналізу і синтезу (визначення схожості та відмінності букв);
- ✓ сформованість просторових уявлень (праворуч – ліворуч, верх – низ, великий – маленький, на, під, за, біля, поруч тощо);
- ✓ сформованість зорового мнєзису (можливість запам'ятовування зорового образу букв);
- ✓ сформованість усного зв'язного мовлення (діалогічне та монологічне мовлення);
- ✓ нормальний розвиток загальної та дрібної моторики;
- ✓ нормальний інтелектуальний розвиток.

Порушення кожної з цих передумов або їх комплексність значно ускладнюють опанування навичкою читання, що призводить до порушення читання.

У сучасній логопедичній науці порушення читання позначається як «дислексія, дислексія розвитку, еволюційна дислексія».[7, с. 547]. У історії вивчення цього порушення спостерігаються дещо різні підходи щодо визначення поняття «дислексія».

Так, М. Хватцев визначав дислексію, як частковий розлад процесу читання, що ускладнює оволодіння навичкою читання і призводить до багатьох помилок під час читання (пропусків букв, складів; замін, перестановок, пропусків прийменників і сполучників; замін слів, пропусків рядків тощо) [5].

У визначенні специфічної дислексії розвитку Всесвітньою федерацією неврології визначено, що це порушення являє собою складність оволодіння навичкою читання, незважаючи на достатній для цього рівень інтелектуального розвитку,

нормальне навчання та належні соціально-культурні умови [5].

Відповідно чинної Міжнародної класифікації хвороб 10-го перегляду (МКХ – 10), дислексія визначається як «специфічне порушення читання» [7, с. 547].

Недоліки вищезазначених визначень полягають у тому, що вони не дають визначальних характеристик дислексії, які б давали можливість відмежовувати її від інших порушень читання. Адже помилки читання природно виникають у дітей на перших етапах опанування цією навичкою, вони виявляються у педагогічно занедбаних дітей, які мало вправляються у читанні тощо. Проте ці помилки ще не є дислексією.

Особливістю помилок, що визначають дислексію є наступні [4, с. 90]:

- ✓ типовість, повторність помилок (труднощі читання проявляються повторними, типовими замінами букв, перестановками, пропусками тощо);
- ✓ стійкий характер помилок (помилки самі не зникають, їх можна виправити лише шляхом тривалої систематичної логопедичної роботи).

Таким чином, дислексія визначається за наявності стійких, повторних і типових помилок при читанні. У розумінні феномену дислексії крім вказівки на специфічність помилок, також важливо визначати труднощі, що спричинили ці помилки. З огляду на це, найбільш прийнятним визначанням дислексії, яке наразі використовується у вітчизняній логопедії, є визначення, запропоноване Р. Лалаєвою. Воно полягає у наступному: дислексія – це часткове порушення процесу оволодіння читанням, яке виникає внаслідок несформованості вищих психічних функцій та проявляється чисельними повторними помилками стійкого характеру [7, с. 548].

Висновки та перспективи подальших розвідок. Порушення читання є однією з найбільш актуальних проблем «шкільного дитинства», адже негативно впливає на процес навчання, психічний і мовленнєвий розвиток дітей.

Читання являє собою складний психофізіологічний процес, що передбачає узгоджену багаторівневу взаємодію функціональних систем організму.

Повноцінне формування в дітей навички відбувається поетапно у процесі тривалого, цілеспрямованого навчання. Не сформованість або порушення в дитини певних функцій, необхідних для опанування читанням, значно ускладнюють цей процес, спричиняють стійкі повторні помилки, які можна виправити лише шляхом тривалої систематичної логопедичної роботи.

Пошук ефективних методик раннього виявлення, попередження формування навички читання та корекції дислексії визначають спрямованість подальших наукових розвідок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ананьев Б. Г. Анализ трудностей в процессе овладения детьми чтением и письмом / Б. Г. Ананьев // Известия АПН РСФСР. – М. : Издательство АПН РСФСР, 1955. – вып. 70. – С. 104 – 148.
2. Егоров Т. Г. Психология овладения навыком чтения / Т. Г. Егоров – М. : Издательство АПН РСФСР, 1953. – 262 с.
3. Ільяна В. М. Попередження дислексій у дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку [Електронний ресурс] / В. М. Ільяна // Навчально-методичний посібник. – 2014. – 120 с. – Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/>
4. Корнев А. Н. Современные тенденции изучения дислексии у детей / А. Н. Корнев, Г. В. Чиркина // Дефектология. – 2005. – № 1. – С. 89-91.
5. Лалаева Р. И. Нарушение процесса овладения чтением у школьников : учеб. пособие для студентов дефектол. фак. пед. ин-тов [Електронний ресурс] / Р. Лалаева – М. : Просвещение, 1983. – 136 с. Режим доступу: <http://pedagogic.ru/books/item/f00/s00/z0000021/st000.shtml>
6. Русецкая М. Н. Нарушение чтения у младших школьников: Анализ речевых и зрительных причин : монография / М. Н. Русецкая – СПб.: КАРО, 2007. – 192 с.
7. Шеремет М. К. Логопедія : підручник, третє видання, перероблене та доповнене / М. К. Шеремет, В. В. Тарасун, С. Ю. Конопляста та ін., за ред. М. К. Шеремет. – К.: Видавничий дім «Слово», 2013. – 672 с.
8. Эльконин Д. Б. Некоторые вопросы психологии усвоения грамоты / Д. Б. Эльконин // Вопросы психологии. 1956. – № 5. – С. 38 - 53.